

## ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПРОГНОСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

***Анотація.** У роботі розглянуті основні поняття та принципи прогнозування соціальних процесів. Метою дослідження є розвиток методології прогнозування соціальних процесів. Основною цільовою установкою дослідження є всебічний аналіз, розробка методології виявлення сутності, закономірностей і механізму аналізу та прогнозування соціальної дійсності. Виходячи з цієї мети, поставлено ряд приватних завдань: обґрунтування необхідності підвищення ефективності прогнозування соціальних процесів, вводиться і визначається саме поняття прогнозу, досліджуються методи прогнозування, визначається можливість застосування методів науково-технічної творчості при побудові прогнозів. Важливим методологічним принципом наукового передбачення є комплексний характер соціального прогнозування. Оскільки область соціальних відносин тісно пов'язана і взаємодіє, зокрема, з економічними, правовими, моральними, культурними, етнографічними та іншими відносинами і виступає як органічна частина цілісного суспільного організму, прогнозування перспектив її розвитку, хоча і має свій самостійний об'єкт, можливе лише на основі та у зв'язку з економічним прогнозуванням та іншими областями соціального прогнозу.*

***Ключові слова.** соціальні процеси, прогноз, розвиток, інформаційне суспільство, методологія, управління, теоретичні дослідження, соціальні дослідження.*

**Постановка проблеми.** Суспільні перетворення, що здійснюються в нашій країні, актуалізували проблему прогностичних досліджень у всіх сферах суспільного життя, і особливо в соціальній сфері. Сутність соціального прогнозування полягає в систематичному аналізі і передбаченні тенденцій соціальних процесів, коригування небажаних негативних наслідків, у визначенні шляхів конструктивного розв'язання соціальних завдань.

Проблема розвитку методології прогнозування, яка враховує творчі можливості людини і багатогранність розв'язуваної задачі, і є проблемою нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є методологія пізнання складних соціальних явищ, а всередині неї - прогнозування складних соціальних процесів. Протиріччя, таким чином, полягає в підвищених вимогах до прогнозів, до їх ефективності у вирішенні завдань управління, з одного боку, та недостатнім методологічним забезпеченням прогнозування, з іншого.

Предметом дослідження є методи прогнозування соціальних процесів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій** Аналіз показав, що роботи та література, присвячені прогнозуванню, розглядають формальні методи прогнозування в їх конкретному застосуванні до явищ і процесів. Методологія прогнозування, класифікація методів спрямовані саме на такий підхід до проблеми.

Проблемами прогностики займаються такі вчені, як А. Лисичкін, С. М. Гмошинский, Р. Ейрес, Е. Янч та ін., прогнозам соціальних проблем присвячені роботи В. В. Бестужева-Лада, В. А. Ядова та ін.

Теоретико-методологічною основою дослідження послужили роботи авторів з питань прогнозування (Л.М. Громова, В. Р. Гмошинского, В. А. Лисичкіна, С. А. Саркісяна, Д. М. Гвішіані, Р. Тейла, Р. Эйреса, Е. Янча та ін), з проблем науково-технічної творчості (Р. Я. Буша, В. М. Одріна, А. М. Столярова, Р. П. Повилейко, А. В. Половинкіна та ін), праці дослідників соціальних процесів і явищ (В. В. Бестужева-Лада, А. М. Румянцева, В.А. Ядова та ін). З проблем системного підходу відомі роботи (В. В. Блауберзі, В. М. Глушкова, А. Р. Івахненко, А. Д. А. Холла та ін).

Не применшуючи достоїнств цих досліджень, слід зазначити, що в цілому проблема системного бачення соціальних процесів у всій повноті і різноманітні в науковій літературі досліджена недостатньо.

**Формулювання цілей статті:** Метою дослідження є розвиток методології прогнозування соціальних процесів. Основною цільовою установкою дослідження є всебічний аналіз, розробка методології виявлення сутності, закономірностей і механізму аналізу та прогнозування соціальної дійсності. Виходячи з цієї мети, поставлено ряд приватних завдань: обґрунтування необхідності підвищення ефективності прогнозування соціальних процесів, вводиться і визначається саме поняття прогнозу, досліджуються методи прогнозування.

**Виклад основного матеріалу:** Прогноз починається із спостереження і накопичення фактів, збору та отримання інформації про об'єкт. Наступна

стадія – формування деякого уявлення про об'єкт, поняття про нього; воно на перших порах неповне лише наближене до реального об'єкту, але все ж допомагає створити певну модель об'єкта, його бачення.

Не менш важливо, з точки зору методології, усвідомити скорочення інтервалу часу між помітними змінами соціальних подій в міру наближення до справжнього. У минулому для значних змін в суспільстві було потрібно часу більше, ніж термін людського життя, це дозволяло людям пристосуватися до стабільних соціальних умов. Тепер соціальні зміни відбуваються частіше і об'єктивно перед людиною виникає необхідність знаходити способи адаптації до змін, які вже виникли і які будуть, але до певного часу поки невідомі. Прогнозування має на меті правильно оцінити все нове, що вже впливає на соціальне життя у цьому, що з цього може не тільки зберегтися, але й перейти в майбутнє. Це стосується і форм соціального життя, методів діяльності, її принципів і змісту.

Суспільство потребує бачення перспективи, стабільності, у встановленні сталого ритму і загальноприйнятого порядку. Але є протиріччя, з яким ми стикаємося постійно: потреба суспільства у стабільності існування, стабільності соціального середовища, з одного боку, і неминучість її зміни, виникнення нових нестандартних ситуацій, - з іншого. Саме це об'єктивне протиріччя викликає необхідність передбачення, прогнозування, щоб допомогти людині, групам людей, суспільству в цілому зорієнтуватися і підготуватися (психологічно, професійно, інтелектуально і т. д. ) до передбачуваних змін, новацій, нестандартних умов.

Концепція прогнозування соціальних процесів базується на декількох методологічних принципах [1, 65].

Перший методологічний принцип – не обмежуватися однією реалізованою траєкторією цивілізації, держави, а припускати поле можливостей. Останні досягнення науки, у тому числі науки управління, дозволяють з великою ефективністю розробляти варіативні моделі соціальних систем, шляхів досягнення соціального результату.

Другий методологічний принцип – визнання домінуючою ролі в соціальному розвитку суб'єктивного фактора, тобто розумної цілеспрямованої діяльності людей, що спирається на накопичений науковий потенціал і певні морально – етичні та моральні цінності.

Третій методологічний принцип прогнозування – ставлення до соціально – політичної дійсності як до об'єктивної реальності. В якості об'єктивної реальності може і повинна розглядатися соціальна система тієї чи іншої країни з характерними для неї соціальними, класовими відносинами. Як об'єктивна реальність можуть розглядатися в прогнозуванні та існуюча в тій чи іншій країні в певний період політична надбудова, держава, вся система соціальних відносин.

З усією очевидністю висувається нове завдання – аналізувати та враховувати взаємодію всіх факторів життєдіяльності людей, не тільки на мікросоціальному рівні, але і в макросоціальних змінах. У зв'язку з цим і пошуки конструктивного впливу на соціальний розвиток припускають необхідність об'єднання вчених і фахівців – практиків, здатних забезпечити системний підхід до аналізу соціальної ситуації і тим більше до визначення шляхів позитивного суспільного розвитку.

Відмінною рисою сучасного світового соціального простору є його розбалансованість, наростання криз і катастроф [2, 123].

В умовах реформ становище ускладнюється тим, що знищення раніше сформованих механізмів соціального відтворення не призвело до створення нових, відсутнє ясне уявлення про те, як його організувати, немає концептуального бачення подальшого розвитку суспільства. Тому об'єктивно зростає роль науки. Прогнозуванню у цьому процесі належить особливе місце. Формується новий соціальний простір з багато в чому іншими сутнісними характеристиками. Істотно видозмінюються і утворюються нові соціальні зв'язки. Відбуваються трансформації в соціальній сфері нашого суспільства які не вкладаються в існуючі схеми соціального пояснення і вимагають переосмислення на іншому рівні з використанням всього

соціального простору інформаційного поля, включаючи і процеси морально – етичного типу. Все це, безумовно, позначається на стані та розвитку теорії і практики формування соціальної політики, соціальної діяльності. Недооцінка теоретичної обґрунтованості соціально – політичної практики веде до помилок, неефективної витрати сил і коштів, а в результаті – до посилення соціальної напруженості, збільшення негативних наслідків

Прогнозування – це розробка стану функціонування, напрямів і тенденцій зміни систем в різні періоди в майбутньому. Об'єктом такого роду прогнозів можуть бути функціонування і розвиток різноманітних соціальних систем, починаючи від глобальної макросистеми суспільних відносин і закінчуючи соціальними проблемами окремих країн.

Закони, які визначають зміну й розвиток суспільних систем, різні за масштабами сфери і період дії, а також розрізняються за своїм характером. За характером соціальні закони можна підрозділити на два основних, але, природно, тісно пов'язаних один з одним типи: по – перше, закони функціонування соціально – економічних і політичних систем, по – друге, закони розвитку цих систем. Безперечно, що всі суспільні системи перебувають у постійному русі і зміні. У той же час на якомусь певному відрізку часу функціонування соціальних систем відбувається без докорінних якісних змін.

На основі пізнання об'єктивних законів функціонування соціальної системи, а також законів і правил, що складають правопорядок у даній державі, цілком можна розробляти поточні, короткострокові прогнози деяких політичних процесів і явищ [3, 203].

Передбачення полягає в умінні розкрити повторюваність явищ у зміні і розвитку природи і суспільства, розкрити закони і закономірність їх руху. За останні роки з'явилася нова область досліджень, яка вносить у сферу прогнозів зміни, суть яких полягає в наступному: співпраця з фізикою дозволила виявити вплив на презентативність прогностичних досліджень, коли пророкування можливо на малих об'єктах і неможливо на великих, при

тому, що кількість таких об'єктів може бути численним. Стали активно обговорюватися проблеми нелінійної динаміки у сфері прогнозування соціальних процесів: говорять про двох класах об'єктів – одні детерміновані, прогноз їх поведінки на будь-який відрізок часу зробити можна, інші схоластичні, передбачити їх поведінку важко.

Для поточних прогнозів в звичайних для даної соціальної системи умовах цілком можуть бути використані, причому досить ефективно, методи перенесення на майбутнє деяких тенденцій, характерних для минулих періодів. Зазвичай користуються подібними методами, наприклад, для того, щоб передбачити, скільки приблизно буде в наступному фінансовому році кримінальних злочинів, скільки буде потрібно місць у в'язницях, скільки може виникнути страйків. Такого роду дані складають основу для запитів урядами всіх держав відповідних бюджетних асигнувань на функціонування їх адміністративного апарату на кожен майбутній фінансовий рік. І найчастіше такого роду прогнози, побудовані на розрахунку середньостатистичних даних, в основному виправдовуються.

Само собою зрозуміло, що пізнання законів функціонування тієї чи іншої соціальної системи в нормальних для неї умовах абсолютно недостатньо для розробки більш широких і серйозних довготривалих прогнозів. Закони функціонування відображають лише одну сторону руху соціального організму, а саме, його просте функціонування, кількісні зміни при збереженні його основної структури і елементів. Проте в русі соціального організму відбуваються не тільки рутинні процеси функціонування економічного апарату і його надбудови, не тільки кількісні зміни в них, а й докорінні якісні зрушення і зміни, що призводять до змін всієї основної структури і характеру соціальної системи.

Якщо виходити з філософсько – методологічної концепції універсального еволюціонізму - передбачення майбутнього впливає з пізнання двох тенденцій: функціонування соціальних систем та їх розвитку. Обидва типи об'єктивних законів тісно пов'язані між собою. Закони

функціонування соціальних систем мають більш вузьке значення і дію, ніж закони їх розвитку. Закони функціонування систем виступають як момент, як прояв законів їх розвитку в певний період часу. Поєднання обох типів законів може бути гармонійним, або суперечливим. На перших стадіях розвитку соціальної системи в рамках певної соціально – економічної формації закони її розвитку зазвичай безпосередньо діють і виявляються через закони її функціонування. Однак у міру зародження і поглиблення протиріч всередині даної системи, закони функціонування системи в її певному якісному стані в цілому і окремих її частин можуть приходити в протиріччя з більш загальними законами суспільного розвитку.

Пізнання цих законів служить теоретичною основою передбачення, дозволяє передбачати загальний напрямок, можливу послідовність і передбачувані результати історичного процесу, основні тенденції розвитку явищ в різних сферах суспільного життя [4, 97].

Чим довшим буде заданий період прогнозування, тим чіткіше може бути виявлена основна лінія розвитку, а тим більше може з'явитися нових, непередбачених і випадкових факторів, що роблять вплив на процес розвитку. Звідси елемент невизначеності і ролі випадкових змін в прогнозах більш далекого майбутнього з збільшенням тривалості заданого періоду прогнозування зростає.

**Висновки.** В умовах нестабільності та системної кризи вкрай актуально визначити критерії та критичні величини показників розвитку суспільства. Важливим методологічним принципом наукового передбачення є комплексний характер соціального прогнозування. Оскільки область соціальних відносин тісно пов'язана і взаємодіє, зокрема, з економічними, правовими, моральними, культурними, етнографічними та іншими відносинами і виступає як органічна частина цілісного суспільного організму, прогнозування перспектив її розвитку, хоча і має свій самостійний об'єкт, можливе лише на основі та у зв'язку з економічним прогнозуванням та іншими областями соціального прогнозу.

Запропонована робота не претендує на вичерпне розкриття і остаточне вирішення поставлених питань. Логічно і природно, що при постановці такої стратегічної і принципово нової задачі, як формулювання сучасних підходів до аналізу та прогнозування соціальної обстановки, тим більше в умовах кардинальної перебудови політичних, соціальних та економічних інститутів країни, досить важко забезпечити однаково глибоке дослідження проблеми у всіх її аспектах.

У зв'язку з цим, не ставилося за мету розробити якийсь фіксований набір рецептів дій у тій або іншій конкретній ситуації. Завдання автора - сформулювавши основні концептуальні послілки, виявити найбільш ефективні тренди, довгострокові тенденції, до практики соціального життя і розробити підходи до методології аналізу обстановки, придатної для практичного використання.

Теоретична значимість результатів дослідження полягає в розвитку методології прогнозування соціальних процесів, яка дозволяє ефективно вирішувати завдання прогнозування в інтересах управління соціальними процесами і явищами.

Практична значимість отриманих результатів полягає у виробленні принципів і рекомендацій по застосуванню методології прогнозування для широкого спектру соціальних процесів.

## Список літератури

1. Капица С.П., Курдюмов С.П. Синергетика и прогнозы будущего./ С.П. Капица, С.П Курдюмов, М., Наука, 1999, - 198 с.
2. Котляров И.В. Теоретические основы социального проектирования./ И.В. Котляров, Минск, 2002, - 146 с.
3. Ракитов А.И. Философия компьютерной революции./ А.И. Ракитов, М, Мысль, 2000, - 168 с.
4. Фролов И., Загладин В. Глобальное прогнозирование современности: научный и социальный аспекты / И. Фролов, В. Загладин, М, Гардарики, 2007, - 239 с.

*Elena Isakova,*

*Associate Professor, PhD, Department of Social Sciences and Humanities,*

*Taurian State University Agriculture technology.*

*Theory and methodology of prognostic studies of social processes.*



**Summary: Statement of the problem:** *The aim of the study is to develop a methodology for forecasting of social processes. The main objective of the study is a comprehensive analysis of the development of methodology essence, regularities and mechanism analysis and forecasting of social reality. On this basis a number of tasks: the proof of the need to improve the efficiency of forecasting of social processes, researched methods of forecasting, study the concept of the forecast itself, determined by the ability to apply scientific methods in forecasting.*

**The study results:** *An important methodological principle of scientific prediction is the complex nature of social forecasting. Because the region is closely related to social relationships and interaction, including economic, legal, moral, cultural, ethnographic and other relations and acts as an organic part of the whole social organism, forecasting the prospects for its development, although it has its own independent object, is possible only on the basis of and in connection with economic forecasting and other areas of social forecast.*

**Conclusions:** *Theoretical significance of the results of the study is to develop methodology for forecasting social processes, which can effectively solve the problem of forecasting in the interests of management of social processes and phenomena. The practical significance of the results is to develop principles and guidelines on the use of forecasting methodologies for a wide range of social processes.*

**Key words.** *Social processes, forecasting, development, information society, methodology, management, theoretical research, social practice.*

Рубрика: 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.